

DOI: 10.32347/2076-815x.2022.81.70-92

УДК 711

д-р техн. наук, професор **Габрель М.М.**,
mykola.m.habrel@lpnu.ua, ORCID: 0000-0002-2514-9165,
НУ «Львівська політехніка»,
канд. техн. наук, доцент **Габрель М.М.**,
mykhailo.habrel@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-0002-9822-6424,
Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ

ДИФЕРЕНЦІЙНА УРБАНІСТИКА ЯК КОНЦЕПЦІЯ ВІДНОВЛЕННЯ, РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Реалії сьогодення вимагають змін і розвитку урбаністичної методології, системного переосмислення фундаментальних категорій урбаністики й містобудівної діяльності. Множинність цілей (оперативні, стратегічні, тактичні, нормативні, перспективного планування) містобудівної діяльності та імовірність задач (невизначеність і нестабільність умов і засобів) зумовлюють потребу багатокритеріальності аналізу, обґрунтування й оцінки рішень. Авторами висловлена гіпотеза, що відбудова, просторова реорганізація і розвиток повоєнної України та її регіонів має відбуватись на засадах концепції диференційної урбаністики з «перезапуском» міського розселення в просторі України на підтримку малих і середніх міських поселень для підвищення життєстійкості просторової системи. Розкрито теоретичні положення й структурну модель диференційної урбаністики, її пов'язаності з кризовою проблематикою й життєстійкістю міст. Обґрунтовано вимоги, методи і практичні рекомендації відбудови, реорганізації та підвищення життєстійкості простору поствоєнної України на основі положень диференційної урбаністики.

Ключові слова: диференційна урбаністика; концентрація; деконцентрація; життєстійкість системи; просторові «зсуви»; багатовимірність простору.

Вступ. Актуальність, завдання дослідження. Проблематика відбудови та збільшення життєстійкості простору України включає зміни і розвиток урбаністичної методології. Вона знаходиться на перетині трьох взаємопов'язаних питань – по-перше, нових реалій сьогодення (російсько-українська війна, знищення міст і критичної інфраструктури регіонів, неконтрольована міграція, переосмислення цінностей тощо); по-друге, – появи нового інструментарію (комп'ютерних технологій та інформаційно-аналітичних систем), а також загострення проблем діяльності фахівців з розроблення містобудівної документації; по-третє, – відставання теорії й методології урбаністики від реалій

сьогодення (труднощі формування і впорядкування нової інформаційної бази та бази знань про просторові системи, їх організацію і розвиток). Необхідне системне переосмислення фундаментальних категорій урбаністики та містобудівної діяльності, їх теорій і методів для динамічних умові кризового стану сьогодення. Чільне місце в цій системі займають такі фундаментальні категорії урбаністики, як *інтеграція й диференціація*.

Висловлена *гіпотеза*, що відбудова, просторова реорганізація і розвиток повоєнної України та її регіонів має відбуватись на засадах концепції диференційної урбаністики.

Метою даної публікації є поглиблене осмислення категорій диференціації в урбаністиці, системного розвитку й удосконалення методології, теорії і практики містобудівної діяльності на вимогах диференціації (розселення, функцій, структури та просторових форм використання) для відновлення, просторової реорганізації й розвитку життєстійкості поствоєнної України. Вирішуються *завдання*:

- структурувати важливі категорії урбаністики, уточнити зміст дихотомії «інтегрування – диференціювання» в нашій предметній сфері, конкретизувати концепцію «диференційна урбаністика»;

- розкрити теоретичні положення й структурну модель диференційної урбаністики, її пов'язаності з кризовою проблематикою й життєстійкістю міст;

- обґрунтувати вимоги, методи і практичні рекомендації відбудови, реорганізації та підвищення життєстійкості простору поствоєнної України на основі положень диференційної урбаністики.

Виклад матеріалу.

1. Категоріально-понятійний апарат та дослідженість проблеми.

Диференційна урбаністика (ДУ) пов'язана з категорією диференціація (розділення, поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини) [1:289] — це концепція розділення (подрібнення, деконцентрації) та урізноманітнення функцій, процесів і систем розселення в просторі держави і регіонів. ДУ передбачає «перезапуск» міського розселення з поверненням до традицій значно вищої ролі малих і середніх міст у просторі України та підвищення життєстійкості просторової системи України, вирівнювання умов для різних форм розселення, переміщення соціально-функціональних пріоритетів на підтримку і розвиток малих і середніх міст, обґрунтування місця розташування і величини об'єктів забудови критичної інфраструктури на вимогах підвищення життєстійкості.

2. Диференційна концепція в урбаністиці протиставляється тенденціям посилення *концентрації* (стягування, скупчення, зосередження) у великі міста населення, ресурсів, функцій, капіталу, укрупнення промислово-виробничих

комплексів, нагромадження в одному місці хабів зберігання, центрів переробки продукції тощо. На думку авторів, концентрація дає значні економічні ефекти, водночас посилює екологічні загрози й негативні соціальні наслідки — знищує сільську форму розселення і малі міста як центри їх обслуговування.

3. У методології та теорії урбаністики виділяється множина понять, що розділені на *принципах дихотомії* (поділу множини понять на два види за принципом суперечності одне одному): історичне – сучасне, загальне – локальне, об'єкти – процеси, матеріальне – нематеріальне, зовнішнє – внутрішнє, приватне – суспільне тощо. Вся історія урбаністики зосереджується навколо цих дихотомій із почерговим зміщенням тенденцій і акцентів містобудівної діяльності в один чи інший бік. Детально розглянемо дихотомії: концентрація (інтеграція, об'єднання) – диференціація (деконцентрація, поділ) як найбільш актуальні категорії, що вимагають поглибленого осмислення в сьогоднішній урбаністиці України.

4. *Життєстійкість систем* — здатність зберігати системоформуючі властивості (показники та характеристики) при руйнуванні частини функцій, структури, об'єктів, зв'язків і відносин [18]; здатність системи зберігати умови життя і діяльності мешканців у ситуації непередбачуваних і стихійних змін; гнучке реагування на зовнішні і внутрішні впливи та їх вміле використання для самовдосконалення. Характеризується інтегральними показниками міри й межі, вихід за які приводить до руйнування в системі, запасу міцності, гнучкості системи, надійності, рівноваги тощо.

5. *Просторові «зсуви»*— це суттєві зміни цінностей, а також масового і неконтрольованого переміщення населення, процесів і функцій у просторі держави чи регіонів та поза їх межі, відхилення якихось величин системи від середнього (складеного) розрахункового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблематика «інтеграція – диференціація» пов'язана з феноменом криз в урбаністиці, теорією змін і реструктуризацією просторових систем високого рівня. Вона вимагає осмислення на методологічному рівні. Методології як науці про методи на системному рівні приділяє увагу чимало науковців як в Україні, так і за її межами [4–6; 8; 23]. Методологічні положення базуються зазвичай на моделі міста, що включає виміри людина–середовище–діяльність; увага акцентується головно на соціальні, екологічні, історичні, економічні та інші пріоритети. Досліджують методичну проблематику урбаністичної діяльності й автори даної публікації [2–3].

Основою розроблення диференційної моделі розвитку урбанізованих систем послужили: еволюційна теорія міських систем [17; 20; 22]; модель розвитку міста як складної системи [7; 16]; використання аналогій з математичними законами диференціювання [14; 21]. Аналіз диференційності (поділу, розчленування,

деконцентрації тощо) в містобудуванні, регіональному плануванні й агломераційному проектуванні опосередковано стосується явища криз, у т.ч. цінностей, стосунків, ідентичності тощо [9]. Шведські вчені [11] аналізують кризу з позиції системного підходу як функціональну недостатність, викликану радикальними змінюваними вимогами до системи. W. Badura-Madej вважає, що теорія криз є теорією оптимістичною, оскільки перехід через кризу виводить систему, як правило, на якісно інший (вищий) рівень [10]. G. Carlan динаміку криз зводить до чотирьох фаз [13]: конфронтації; переконань; мобілізації засобів і сил; декомпенсації (перенесення напруги). В. Gililang і R. James [15] виділяють такі *властивості криз*, як: наявність як загроз, так і шансів; складності дослідження кризових станів; відсутність простих і швидких рішень; необхідність варіантного вибору рішення їх подолання; універсальності; а також ефекту винятковості й суб'єктивності. Виділяються кризи: *розвитку* (змін); *ситуативні*; *хронічні*; *екзистенційні*. Згідно з Brammer [12] екзистенційні— це внутрішні конфлікти, пов'язані з такими поняттями, як сенс життя, відповідальність, залежність, свобода тощо. Такі кризи з'являються в житті людини чи у світі тоді, коли старі цінності вже не мають атрактивності, водночас на їх місце не прийшла сенсовна альтернатива.

Криза в сьогоденній Україні авторами класифікується як екзистенційна (стосується внутрішнього буття людини, сутнісних речей формування нації та держави). Дослідження як на методологічному, так і прикладному рівнях в сучасній урбаністиці концентрується навколо ідей інтеграції – функціонального об'єднання окремих складових в складну узгоджену цілісність; агломераційних ефектів; кластеризації як об'єднання в ціле окремих соціально-економічних частин; вивчення зв'язків і відносин у системах тощо. Авторами робиться спроба дослідити ефекти диференціювання – поділу (розмежування) урбаністичного цілого на якісно відмінні частини, підтвердження гіпотези диференційності щодо просторової реорганізації та відбудови поствоєнної України.

II. Теоретичні передумови. «Інтеграція – диференціація» як дихотомії урбаністики. Обґрунтування моделі диференційної урбаністики. Диференційна модель просторової організації і розвитку урбанізованих систем пов'язана з соціально-масо-енерго-інформаційними процесами та поведінкою систем. Їх вивчення й моделювання супроводжуються аналізом явищ у системі (з погляду часу), а також дослідження й прогнозування подій. Для побудови моделі диференційної урбаністики використано модель п'ятивимірного містобудівного простору, що включає виміри «людина – функції – умови – геометрія – час» [3:50–63]. Вимоги до моделі: 1) розгляд урбанізованої системи як цілісності; 2) базування на фундаментальних і об'єктивних законах інтеграції (концентрації)–диференціації (деконцентрації); 3) дослідження і врахування специфіки процесів в

урбанізованих системах; 4) орієнтація на завдання просторового планування й містобудівного проектування; 5) розкриття взаємозв'язків між просторовими характеристиками.

Закони диференційної математики є підтвердженими, їх переосмислення й використання для аналізу й моделювання в містах і системах розселення доцільне й коректне. Модель є структурно-логічною за формою. Диференційність виражена як залежність від змінних, які встановлюють взаємозв'язки і мають сильний і керований зв'язок як функцією цих чинників. *Модель подається у формі багатовимірної матриці*, розмірність якої визначається кількістю її елементів, а кількість комірок відповідає числу парних поєднань[3:126–128]. Модель має на меті узгодження просторових характеристик як у межах системи, так і з надсистемою. У нашому випадку при відносно невеликій розмірності матриця складена вручну. Для матриць великої розмірності й більшим об'ємом інформації її доцільно представляти у вигляді комп'ютерних експертних систем. Кожен елемент матриці має спільну комірку з усіма іншими елементами, де міститиметься інформація. При виділенні значимості окремих характеристик та їх пов'язаності з властивостями диференціації відібрано найважливіші характеристики й виділено ситуації, коли зв'язок між елементами матриці: відсутній; існує; важливий. Аналіз матриці підтверджує наявність великої кількості керованих зв'язків, через які можна впливати містобудівними рішеннями та діями на систему.

Найширшими є можливості містобудівного впливу на перспективи розвитку урбаністичних систем через 23 зв'язки. Вони проявляються через функціональну структуру, природно-ландшафтні властивості, технології, умови життєдіяльності, загосподарювання простору, але передусім через функції. Слід наголосити також на ролі традицій у процесах поділу, а також на виникненні суперечностей між характеристиками окремих вимірів. Усі керовані зв'язки, а також ті, які доцільно використати в обґрунтуванні рішень, мають бути відображені в цілях містобудівної діяльності.

Ключові положення моделі диференційної урбаністики базуються на наступному:

- поділ стосується насамперед структури системи та виділення агрегатних частин — за ієрархією (система – підсистема – елемент), адміністративною належністю, історичністю, умовами тощо;
- важливим є визначення меж поділів (розчленування), що пов'язане з аналізом зв'язків як усередині системи, так і назовні, визначення належності частини до системи чи оточення;
- поділ відбувається навколо якогось центру чи ознаки, передусім функціональної;

- в урбаністиці спостерігається штучне накладення ліній поділу на систему, що враховує специфіку її простору та як цілісності;
- соціальна орієнтованість і людиноцентричність поділу в містобудуванні;
- поділ (розділення) нерозривно пов'язаний із об'єднанням (інтегруванням). тобто як об'єднання колись розділеного. Відповідно виділяються ефекти диференціювання в системі;
- урбанізовані системи характеризуються випадковістю (стохастичністю) процесів. Доцільно розглянути завдання диференціювання випадкових процесів.

Рівень організації системи оцінюється інтегральним показником життєстійкості, який включає показники корисності, економічності, екологічності й безпечності, гнучкості, надійності. Підвищення ефективності організації в системах розселення вимагає розгляду всього масиву характеристик простору та взаємодій усіх вимірів. За інтегральний критерій оцінки урбанізованих систем можна визначити вигідні чи не вигідні просторові форми.

III. Просторова система України: характеристика, особливості та оцінка життєстійкості. Принципове значення для оцінки простору держави має *система показників* та спосіб збирання вихідних даних. Джерелом послужили статистичні збірники, проектні матеріали, стратегії й програми розвитку регіонів і держави, а також розраховані нами показники вимірів України і їх взаємодій у п'ятивимірному просторі, що класифікуються за однорідними властивостями. Обґрунтована модель дозволила виділити інтегральні характеристики просторової ситуації в державі. Йдеться про властивості простору: функціональність, ергатичність, унікальність, динамічність, взаємозв'язаність та нерівномірність процесів, комфортності, ефективності, екологічності, гнучкості, надійності, що об'єднані нами в інтегральний критерій життєстійкості системи.

1. Геополітичні умови включають аналіз: новітніх викликів і зовнішніх чинників впливу — геополітична розбалансованість; провал глобального управління й глобального лідерства; популізм; інформаційні фальсифікації; корупція та поглиблення соціальної диференціації, зменшення соціальної справедливості. В Україні у зв'язку з війною поглиблюються й загострюються кризи всіх сфер життя соціуму, що відповідає кризам «глобальних масштабів»: зменшення народжуваності та гальмування демографічного росту; деіндустріалізації економіки, але й розвиток нових технологій і формування «постіндустріального» суспільства; «цифровізації» всіх сфер життя суспільства; зростання впливу ідей космополітизму й руйнування традиційних цінностей; посилення страху людей перед контролем і спостереженнями; зростання

привабливості «політики благополуччя»; посилення страху перед мігрантами; глобального розширення присутності в комп'ютерних мережах; збільшення спекулятивного капіталу та домінування крупних фінансових фірм; погіршення екологічної ситуації; панування засобів масової інформації над свідомістю людей тощо.

Глобальні процеси і зміни обумовлюють три тренди, які знаходять своє відображення в просторі України: 1) взаємозалежності; 2) динамізації; 3) ускладнення. Особливого політичного значення в сьогоденних умовах набуває зміцнення державного суверенітету, а також створення відповідних оборонних систем і об'єктів, особливо з урахуванням війни з Росією й перманентними загрозами з півночі, руйнуванням критичної інфраструктури України. У просторовому розвитку держави слід обґрунтувати нову філософсько-світоглядну платформу: диференціації й часткового відходу від засад глобалізму й центризму, ідей постіндустріалізму й нового урбанізму; розкриття індивідуалізму та унікальності просторової системи; формування системи цінностей і оптимальних співвідношень у правовій державі – відповідальності й примусу. Ці геополітичні умови недостатньо враховуються фахівцями й суспільством загалом при вирішенні питань відбудови, реорганізації і розвитку життєстійкості простору України.

2. *Соціально-духовні процеси* включають: соціальні умови, відносини та потреби; демографічні процеси; цінності, ідентичність, національний солідаризм; психологію, ментальність. Як підтверджує історія розвитку світових цивілізацій, саме цінності обумовлюють ознаки, форми й організацію простору життя і діяльності людей. Цінність у нашому значенні — це ідеали, узагальнені уявлення про блага як щось стабільно значуще. Суспільство, в якому не досягнуто консенсусу відносно того, що вважати цінністю, а що — ні, не може розглядатися як життєстійка система. Цінності можуть бути також джерелом суперечностей, нестабільності та потрясінь. Сучасне українське суспільство є прикладом кризи системи цінностей.

Сьогодні розвиток національного простору має базуватися на подоланні надмірності землееконічного мислення та розвитку урбаністичного мислення. У суспільних відносинах сучасним українцям властива часткова втрата національної ідентичності. Війна змінила ситуацію – зростає консолідація населення навколо національних цінностей та викристалізовується політична нація в Україні. Пріоритетними стають знання і цінності, які мають поєднати поліетнічну спільноту. Первинним є формування духовності, а також гармонійне поєднання наукової, мистецької й політичної еліти та діяльності на засадах загальнолюдських пріоритетів. Вони повинні стати чинником суспільного прогресу, пов'язуватися з диференціацією цінностей, бути покладені в основу просторового розвитку та зміцнення життєстійкості держави.

3. *Господарські умови та діяльність* розглянуто через: засади функціонування та криз економічної системи; соціальної відповідальності бізнесу, отримання, використання й розподілу багатств; полюси росту.

В Україні проявляється ланцюг структурних криз. За новітній період своєї незалежності держава пережила: кризу 1990-х рр., яка була викликана процесами постсоціалістичної трансформації та розвалу колишнього СРСР; світову фінансово-економічну кризу 2008–2009 рр., коли українська господарська система виявилась низькопродуктивною, енергозатратною, слабодиверсифікованою, неконкурентною, узалежненою від зовнішніх джерел сировини; з 2014 р. Україна потерпає від кризи, викликані війною з Росією. Господарська діяльність та умови України вказують на неоднорідність і виділення регіональних груп. Постає питання технологічної сингулярності (окремішності) в просторовому розвитку держави. Різноманітність інформації, невизначеність і непрогнозовані чинники роблять соціально-економічні прогнози недоцільними. Для України важливо знайти оптимальні просторові форми та поєднання урбанізованої й аграрної підсистем, розкрити і врахувати неоднорідність умов і господарської діяльності, визначити шлях інтегрованого розвитку країни за траєкторією стабільного приросту ефективності.

4. *Природно-ресурсний потенціал та екологічний стан* держави — ресурси і їх використання; ємність території; невідновні ресурси; виклики, загрози й проблеми. Просторовий розвиток України має орієнтуватися на задоволення зростаючих потреб населення; раціональне й екологічнобезпечне господарювання і високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності; збереження, відтворення, покращення якості довкілля та примноження природного потенціалу.

Фундаментальним положенням є категорія унікальності простору. Аналіз природно-ресурсної структури та багатств України дає підстави стверджувати: а) практично кожний регіон держави має ключові складові природних багатств та умови підвищення конкурентоспроможності своєї господарської діяльності; б) просторове розосередження природного багатства демонструє значну диференціацію в регіональному розрізі; в) земля як унікальний ресурс використовується в Україні малоефективно. Її не можна трактувати як товар — це невідновлюваний ресурс, що має і високу ментальну цінність для нації. У ставленні до природи українцям властивий пантеїзм. У просторовому розвитку варто орієнтуватись на екологізацію людської діяльності й екологічний пріоритет, гармонізацію взаємодій усіх просторових підсистем суспільства, використання й підсилення унікальності природно-ландшафтних умов.

5. *Інституційно-правові процеси й умови просторової організації і розвитку* — адміністративний устрій; міжнародне право; системи національного права, в т.ч. з просторового планування й розвитку територій. Реформа децентралізації

пов'язана з передачею органам місцевого самоврядування більшого обсягу повноважень у сфері управління ресурсами; розширення повноважень у сфері просторового планування територій тощо. Інституційне середовище та адміністративно-правова політика в Україні становить складну й суперечливу багаторівневу систему. З одного боку, вона характеризується загальним функціональним спрямуванням, а з другого, — розподіляється на окремі сфери з визначенням суб'єкта господарювання, власності й форм регулювання, які між собою погано координуються, а інколи взаємно дублюються.

6. *Розселення й просторова організація України* — геополітичне розміщення; міське й сільське розселення; центри тяжіння; система доріг і комунікацій. Просторове планування в державі зорієнтоване на систематизацію процесів, визначення пріоритетів розвитку, відображення їх та затвердження в офіційних документах. Просторове розпланування як містобудівний і територіальний документ повинно бути тісно пов'язане зі стратегічним плануванням розвитку та просторовою політикою щодо міст, регіонів тощо.

Більшість міських поселень України втратила містоутворюючі функції, досягли порогу своїх можливостей на засадах радянських реалій, стагнують або й деградують. У державі не вироблена єдина урбаністична політика розвитку міст і міського розселення. Динамічне зростання житлового будівництва у великих містах України зумовлене швидким прибутком. Це збільшує хаотичність і невпорядкованість простору, що разом із ігноруванням генпланів населених пунктів та містобудівного законодавства в цілому посилює деградацію. Відбувається неконтрольоване розповзання міст, гомогенізується (стає однорідним та виявляє однакові властивості) їх образ, посилюється відчуження мешканців від середовища, ігноруються архітектурно-композиційні вимоги, домінують девелоперські інтереси. Для обґрунтування ефективної просторової політики у містах важливою є регіональна політика держави та відношення до великих інфраструктурних проєктів, оптимізація відносин міст із оточенням.

7. *Технологічні процеси і чинники* — інформаційні мережі держави; інфраструктура розвитку; діджиталізація різних сторін життя людини, скеровують просторовий розвиток держави, її економіку й соціальну сферу від ресурсної до інноваційної, на розвиток людського й суспільного капіталів. В Україні збереглися центри наукових досліджень і нових технологій, які продукують винаходи й інновації. На здатність українців пропонувати нові ідеї та їх креативність і підприємливість вказує внесок наших співвітчизників у світову науку й технології, наявність у державі великої кількості ІТ-компаній, які працюють на світовому рівні. В українській ІТ-індустрії нині працює приблизно 200 тис. фахівців, а її внесок в економіку країни складає понад 4% ВВП України.

Відбувається розвиток швидкісного зв'язку, цифрових технологій в усіх сферах життєобслуговування населення, покращення доступу до інформації.

Розуміння ролі інновацій, технологій, креативності й людського потенціалу розкриває нові шляхи ефективного розвитку держави, змінює траєкторії розвитку. Потрібно зберегти, розвинути і сконцентрувати в конкретних місцях таланти, енергію та людський капітал України, максимально включати ці характеристики й процеси у вітчизняну просторову політику. Диференціація розселення, функцій, процесів та явищ вважається нами шляхом підвищення життєстійкості системи.

Оцінка життєстійкості національного простору. Індекс життєстійкості (3,9 з п'яти балів), визначений соціологічною групою «Рейтинг» за результатами загальнонаціонального опитування, складається з психологічної стійкості (4,0) та підтримки фізичного здоров'я (3,8), тобто пов'язаний із людським виміром. Життєстійкість просторової системи зумовлена переважно нераціональним використанням умов і втратами ресурсів (праці, енергії, матеріалів, інформації, часу). Для підвищення ефективності використання потенціалу доцільно побудувати таблиці втрат і конфліктів, застосувати алгоритмізовані процедури аналізу можливих джерел і причин, а також оцінки розмірів втрат. Втрати потенціалу й конфлікти можуть виникати у кожному вимірі національного простору.

Аналіз розривів у рівнях зайнятості й доходів населення, інтенсивності трудових міграцій, депопуляції міського й сільського населення, його старіння передбачало, що: найменші загрози, як правило, характерні для столиці, а також регіонів, які перебувають на стадії високо індустріального розвитку; найбільші загрози – для областей, що перебувають у низькому стані індустріального розвитку. Проте війна змінює ці оцінки й бачення. Для оцінки проблем і конфліктів у просторі держави використано експертні й соціологічні методи. При експертному визначенні параметрів вагомості проблем і конфліктів використано методи рангів (переваг) і порівняння (парним і послідовним зіставленням). Оцінка проводилась за 10-бальною шкалою, результати згруповано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Причини зниження життєстійкості простору України

Вимір	Пов'язання з низьким рівнем і неузгодженістю	Оцінка вагомості
1	2	3
L	Задоволення потреб місцевих мешканців	3
	Конфлікту інтересів інвесторів, влади і громади	3
	Професіоналізм керівників	5

1	2	3
F	Якість сполучень, операцій імпорту-експорту, інформаційних обмінів	2
	Функціональна достатність (ділова, побутова, культурна тощо)	2
	Адекватність та узгодженість цілей і засобів	3
U	Політико-правова атмосфера	7
	Використання природних умов та ресурсів, недотримання законодавства, вимог, нормативів і обмежень	6
G	Використання геополітичного положення	4
	Недоліки розпланування	3
	Використання характеристик території, зокрема масштабних	5
T	Нераціональний вибір стратегії розвитку	6
	Нераціональні рішення щодо деградованих об'єктів і зон	2
	Необґрунтована тривалість функціонування об'єктів	3
LF	Недосконалість функціональної структури	4
	Реалізації функціональних потреб людей	6
	Фахове забезпечення проектування й управління	5
LU	Неадекватності оцінки наявного потенціалу в обґрунтуванні рішень	5
	Недотримання вимог умов життєдіяльності (побут, транспорт, інформація)	6
	Ризики для інвестора (політичні, соціальні, містобудівні)	4
LG	Відсутність системної політикинового будівництва	5
	Розташування житлових і виробничих об'єктів	4
	Нераціональність мережі систем транспорту	7
LT	Нестабільність динаміки чисельності населення	9
	Нестабільність стану історичного середовища й традицій	8
	Обґрунтованості містобудівних рішень щодо перспектив розвитку	4
LFU	Функціональне використання місцевих умов	6
	Рівні функціонального інформування людей	3
	Соціальна корисність функцій та шкідливих наслідків	4
LFG	Зонування функцій на території	5
	Організація переміщення людей	4
	Конфліктність і дисбаланс зв'язків міст з оточенням	6
LFT	Непропорційність функціональної діяльності	4
	Відставання розвитку інфраструктури	6
	Часова неузгодженість функцій діяльності людей	7
LUG	Порушення вимог життєдіяльності людей у певних зонах	4
	Недосконалість інфраструктури пасажирських перевезень	5
	Використання транзитного потенціалу	7
LUT	Використання природного потенціалу	6
	Неконтрольовані зміни умов життєдіяльності	5
	Нестабільність умов для інвестування	4
LGT	Неврахування змін щільності населення	4
	Недостатня пропускна здатність транспортної мережі	4
	Неузгодженість у часі розвитку планувальної структури	6
LFUG	Врахування особливостей функціональної структури міст	3
	Обґрунтованості пріоритетів розвитку	4
	Розподілення ресурсів на розвиток окремих зон	6
LFUT	Оцінкою просторового потенціалу розвитку	8
	Адекватністю оцінки тенденцій	8

1	2	3
LUGT	Неефективністю моніторингу природних і екологічних процесів	7
	Оцінкою потенціалу наявної історико-архітектурної спадщини	6
LFGT	Недосконалість функціональної організації території	8
	Конфліктність відносин міст із прилеглими територіями	6
LFUGT	Ефективність функціонального використання наявного потенціалу	8
	Рівень перспективної активності та адаптації характеристик	7
	Рівень життєстійкості систем	7

Просторові «зсуви» й руйнування внаслідок українсько-російської війни.

Первинною є проблема вимушених переселенців, що потребує створення місць тимчасового їх розміщення. Часто у ситуації затяжних конфліктів тимчасові табори трансформуються у постійні: відмовляти людям у «вкоріненні», як і інтегрувати таке житло в загальноміську просторову структуру складно. Наприклад, в Йорданії тимчасовий табір біженців із Палестини (Аль-Хусейн) існує вже понад 40 років і зрісся з містом; біженці виявляються у подвійній просторовій сегрегації. За 2008-2018 рр. інтеграція біженців у США відбувалась успішно — 67% з них обзавелися власним житлом; 3,6% схильні займатися бізнесом (місцеві мешканці – 3,1%); після перших двох років більшість працездатних мігрантів знаходить роботу. Витрати на розміщення й інтеграцію людей працездатного віку окупуваються в податковому вираженні за вісім років.

Автори вважають, що *проблема переселенців в Україні насамперед соціально-гуманітарна* та вимагає комплексного розгляду й спільного вирішення з іншими питаннями відбудови й підвищення життєстійкості простору держави:

- 1) формування нової військової доктрини – розвитку військового промислового комплексу, створення умов для життєдіяльності військовослужбовців і їх сімей;
- 2) розроблення нової концепції просторової трансформації й розвитку держави, її міст і регіонів;
- 3) обґрунтування нової гуманітарної політики – визначення пріоритетних напрямів розвитку людського потенціалу та формування політичної нації;
- 4) працевлаштування – розміщення і створення місць праці в контексті трансформацій і формування нової економіки держави;
- 5) забезпечення житлом – обґрунтування форми розселення цієї категорії мешканців, а також будівництва доріг і мереж інженерії.

Важливо бачити цілісну перспективу, щоб уникнути помилок і не створити нових конфліктів у державі, зокрема врахувати:

- *глобальні процеси й явища* – цивілізований світ переконується, що співіснування на демократичних засадах з Росією неможливе; загострилась потреба формування нового світового порядку і спільної відповідальності, а також

формування нової системи світової безпеки. Україна знаходиться в центрі цих процесів — несе тягар війни, що супроводжується загибеллю великої кількості людей та спустошенням держави;

- *просторові* – території, що пропонуються під розміщення вимушено переселених осіб, є найчастіше незагосподарьованими (витребувані у приватних і юридичних осіб для соціальних потреб), а також освоєні (зумовлює збільшення щільності забудови);

- *економічні* – джерел доходу й структури діяльності населення. З переселенням значної частини населення змінюється система економічних відносин – переїжджає частина підприємств, змінюються впливи на ринок, до місцевих додаються нові виробники, конкурентність зазнає змін;

- *культурно-релігійні* – будучи поліетнічною державою, в Україні відчувається релігійно-культурна специфіка різних громадян. Переселені групи людей не повинні страждати і відмовлятися від власних звичаїв, але й місцеві мешканці не повинні відчувати тиску й негативного впливу на своє традиційне життя;

- *ментально-побутові* як спосіб життя – ідентифікація різних груп людей без ущемлення їх потреб і можливостей, лояльності й розуміння кожної з груп.

Створення умов та уникнення соціальних конфліктів на території переселення великих мас людей потребує: змінення способу життя й діяльності переселенців та зміни простору їх екзистенції; соціально-ментальної інтеграції переселенців у нове середовище; справедливої компенсації. Переїзду потребують ті, хто зіткнувся з викликами війни на своїх територіях – втрати в сім'ю, родину, майно, чиє життя перебуває під загрозою, що унеможливило *ведення звичного людям способу життя*. Важливо пам'ятати також про нематеріальні й духовно-моральні втрати (культурні місця, пам'ятки, релігійні об'єкти й споруди, ліси, річки та в цілому середовище, близьке людині). Т. Парсонс розглядав цінності як основу забезпечення згоди в суспільних групах і суспільстві загалом, характеризуючи їх як «неемпіричні об'єкти», що викликають «шанобливе ставлення» [19]. Отже, після війни Україна, окрім матеріального, має особливу увагу приділити нематеріальним сенсам, людині, її ціннісним орієнтирам, усвідомленню місії існування кожного та відношенню до середовища життєдіяльності.

IV. Пропозиції відновлення, просторової реорганізації та розвитку України на вимогах диференційності. У матеріалах просторового планування мають враховуватись *просторові передумови держави, її сильні сторони*, а саме: вигідне геополітичне положення (в центрі Європи); значні запаси різноманітних ресурсів, сприятливих для життєдіяльності людини; природно-кліматичні умови,

якісний стан і висока біопродуктивність земельних угідь; наявність кваліфікованих трудових ресурсів; багатогалузева виробнича база; історично складена мережа населених пунктів, у т.ч. міст; розвинутість транспортно-комунікаційної інфраструктури. Вирішення потребують і *проблеми, які ускладнюють використання потенціалу України та її регіонів*: несприятлива демографічна ситуація в країні; низьке водозабезпечення поряд із надмірною водомісткістю економіки; деформована структура економічного комплексу; наявність територій з порушеною екологічною рівновагою як ареалів потенційної загрози здоров'ю й життю населення та ін. Первинною є війна з Росією, екзистенційні загрози агресивної поведінки на багато років уперед, руйнування міст, знищення критичної інфраструктури, загибель тисяч найкращих представників нації. Аналіз співвідношень сприятливих умов, обмежень і проблемних ситуацій розкриває шляхи й можливості відбудови, реорганізації й просторового розвитку України. Концепція просторової диференціації, на нашу думку, є конструктивною.

Конкретизуємо деякі з *пріоритетних напрямів розвитку*: збільшення відкритості просторової структури держави та її регіонів на оточення (інтеграція в європейський простір); узгоджений розвиток, розширення функцій забезпечення життєстійкості й гнучкості; збереження передових галузей і перепрофілювання неефективних виробництв; активізація процесу урбанізації та поширення міського способу життя з пріоритетною підтримкою розвитку малих міст і селищ. Відродження і просторовий розвиток держави потребує встановлення імперативів та з'ясування дихотомій. Є абсолютні імперативи, через які не можна переступити, – суверенітет, територіальна цілісність, демократичні цінності, безпека життєстійкості, а також дихотомії, які слід з'ясувати: міжнародні гарантії окремих держав чи гарантії військово-політичних союзів; надія на зовнішні чи опертя на власні сили; урбанізація чи дезурбанізація; монофункціональна чи поліфункціональна структура; моноцентрична чи поліцентрична структура опорних центрів розвитку; посилення існуючих чи розвиток нових структурних зв'язків на території; регулювання чи саморозвиток тощо.

Концепція просторового розвитку України має базуватися на обґрунтованих авторами *інтегральних і взаємопов'язаних між собою принципів розвитку* — життєстійкості, унікальності, гнучкості. *Принцип життєстійкості* реалізує вимогу збільшення адаптивності й узгодженості вимірів простору, розбудови транспортних, інженерних та інформаційних комунікацій. *Принцип унікальності (індивідуальності)* розвитку регіонів і окремих підсистем підкреслює вимогу розкриття цієї властивості простору регіонів, використання наявних місцевих особливостей перебороти в значній частині суспільства комплекс жертви, формувати дух переможців, викристалізування національної ідентичності та

вироблення антивірусу на зло, зміцнення захисного імунітету, який не дозволить проникнути в тіло нації злу. Поділ України, на що насамперед було зорієнтовано дії країни–агресора, перетворився у міф, а право на самоуправління й виживання – реальні. Потрібно обґрунтувати системну концепцію диференціації функцій та процесів для уникнення неконтрольованих ситуацій. *Принцип гнучкості* для України, її просторової структури в цілому базується на засадах розкриття особливостей центру та «периферії», забезпечення збалансованих зв'язків між територіальними системами різних рівнів. Ключовою в означених принципах є ідея децентралізації: забезпечення порівняльних умов життя в усіх часткових просторах; високі природні екологічні умови проживання; сталий розвиток і забезпечення умов для життєстійкості.

Обґрунтовані перспективні *макрохарактеристики* просторової реорганізації і розвитку держави – функціональності, щільності, динамічності простору, розвинутості структур. Критеріями оцінки рішень виділено: корисність пропозиції, економічність, безпечність для людей і середовища, тривалість реалізації. Основний вектор і пріоритетні напрями, інтегральні принципи організації й просторового розвитку держави разом із множиною макрохарактеристик простору дозволяють обґрунтувати вимоги до проектних рішень.

1. *Відношення до урбанізації та формування урбаністичної політики в державі.* Збільшення дисперсності структури розселення шляхом розвитку дрібних елементів розселення, перерозподіл ресурсів на їх користь. Протиставлення концентрації (стягування) населення у великі міста, що знищує інші форми розселення, зокрема сільську й малі міста як центри їх обслуговування. В умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації форми розселення отримують нові перспективи, наприклад, виробництво екологічних продуктів, розвиток нових форм рекреації, переробних підприємств. Інтенсифікація розвитку малих містечок є важливою вимогою для України, оскільки саме їх малоурбанізоване середовище найбільше відповідає новим умовам у державі. Склалася ситуація, коли різке відставання в розвитку і деградація малих міських поселень гальмує процес розвитку держави в цілому. Створення полюсів зростання не як великих центрів промислового виробництва, а як галузей аграрного й третього сектора економіки. В основі їх формування: трансформація містоутворювальної бази центрів соціально-економічної активності; реалізація системи просторових заходів щодо перспективного розвитку територій, які нині перебувають у зоні війни, їх реіндустріалізація, структурна трансформація й модернізація; коригування й розвиток систем розселення міжрайонних і локальних рівнів; обґрунтування нової схеми районування території України.

2. *Посилення багатofакторної диференціації просторової структури держави за критеріями ефективності функціонування, місця в системі розселення, специфіки природно-ландшафтних умов, характеру загосподарювання територій, історико-культурних особливостей.* Пропонується розбудова нових видів і форм господарювання й розширення функціонально-типологічного різноманіття простору держави. До найперспективніших в Україні віднесено десять індустрій (аграрна техніка, вирощування продуктів і харчова промисловість, авіакосмічна промисловість, хімічна, виробництво автомобілів, фармацевтика і медицина, ІТ-технології, «зелені» індустрії, транспортна інфраструктура, туризм), більшість із яких мають ефективні перспективи при розташуванні поза межами великих промислових центрів.

3. *Використання просторового потенціалу пов'язується з розвитком інженерної інфраструктури, альтернативних джерел енергозабезпечення, власних родовищ природних ресурсів, енергоощадних технологій, змін соціальної інфраструктури з урахуванням попиту населення на послуги й об'єкти соціальної інфраструктури, з інформаційними технологіями та формуванням нових цінностей у суспільстві.* Особливої уваги потребує усунення регіональних диспропорцій у доступі населення до послуг.

4. *Просторовий потенціал України пов'язується з земельними ресурсами.* Трансформація структури використання земель — істотне зростання площі земель населених пунктів, насамперед сільських (за пострадянський період збільшилася майже на 300 тис. га), за умови одночасного демографічного спаду потребує дослідження причин цього явища в окремих регіонах, а також зумовлює необхідність вдосконалення земельної політики в державі — актуалізації картографічної основи; виділення окремих категорій земель за основним цільовим використанням, зміни структури використання території держави з наближенням її до європейських параметрів. Щодо земельної складової й ринку землі в просторовій політиці слід: здійснити інвентаризацію земель; визначити структуру землегосподарювання для забезпечення продовольчої та інших видів безпеки держави (забезпечення продуктами населення, а промисловості відповідною сировиною); оптимізувати структуру суб'єктів земельного господарства (агрохолдинги, фермери).

5. *Екологічні вимоги передбачають впровадження принципів ландшафтного планування й екологічно орієнтованих планувальних рішень.* Це особливо актуально для України у зв'язку з погіршенням екологічної ситуації в зоні воєнних дій, територією відчуження, що утворена внаслідок аварії на ЧАЕС 1986 р. Передбачається формування системи ландшафтно-рекреаційних територій, установлення юридичних меж існуючих екологічних зонта особливого режиму використання й забудови. Складення карт екологічних збитків, завданих під час

війни, а також посилення відповідальності за забруднення атмосферного повітря, впровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднювальних речовин сприятиме вирішенню екологічних проблем. Повинні бути закладені рішення системного характеру — стратегії охорони природи, формування природного каркасу держави, виділення режимів природоохоронних територій тощо. Акценти в реалізації екологічної політики мають переноситись на рівень територіальних громад, адже саме вони приймають рішення стосовно діяльності, процесів і подій на їх території. Це дозволить уникнути конфліктних ситуацій та забезпечить розвиток держави по ефективній траєкторії.

Окреслимо проектні рекомендації для уникнення помилок, пов'язаних із відбудовою й реорганізацією просторових систем України та великих переміщень людей:

- розподіл населення, яке прийме рішення залишитись для проживання на нових територіях, по малих містах і селах при заселенні в один населений пункт не більше 10% нових мешканців у відношенні до кількості населення дозволить ефективно використати й розвинути наявну транспортну, інженерну й соціальну інфраструктуру, активує розвиток поселень. Врахування «коефіцієнта родинності», оскільки переміщуються, як правило, декілька поколінь однієї родини. У периферійних районах є значні резерви однородинного житла, що малоефективно використовується, яке на відповідних соціально-юридичних умовах може бути передане в користування переселенцям;

- знайти форми дешевого житла з мінімальним використанням будівельних матеріалів, швидкого зведення й використання місцевої сировини. Великих вкладень коштів потребує інфраструктура(включно з безплатним отриманням будинків тимчасового проживання),у багатьох випадках вона перевищує витрати на відновлення аналогічних за площею зруйнованих квартир;

- зосередити увагу на створенні робочих місць як для переселенців, так і місцевих мешканців. Регіони, що приймають переселенців, мають недостатньо розвинуту, але добре диверсифіковану економіку, зорієнтовану на сферу послуг, а структура видів економічної діяльності залишалась незмінною впродовж останніх років. Існують умови для формування нових місць праці, зберігається попит на переміщення підприємств, водночас наявні проблеми з відповідною містобудівною документацією;

- особливі перспективи розкриваються на прикордонних територіях, розвитку тут спільних підприємств та інших об'єктів діяльності країн – сусідів на українських територіях, а також розвитку трансєвропейських комунікацій. Виділяються локальні осі ділової активності для розміщення екологічно чистих

виробництв і переробних підприємств, а також інфраструктури, що активізуватиме сферу реабілітації й рекреацію;

- у визначенні майбутнього поселень слід враховувати процеси в часі стосовно духовно-релігійних, поведінково-діяльнісних і психологічно-ментальних характеристик. Ці особливості, їх поєднання в просторі та зміни в часі дозволять усунути невизначеності. Поява у просторі нових етноментальних типів має сприяти активізації розвитку і, відповідно, породить позитивні тенденції в еволюції міст і їх просторі;

- збільшення уваги до сільськогосподарської діяльності, проблем продовольчої безпеки, що пов'язані з вилученням родючих земель і пошуком нових форм господарювання в сільській місцевості;

- альтернативність (паралельність) систем життєзабезпечення, зокрема енергетичної безпеки та теплозабезпечення (історичного фонду, багатоповерхівок, нового будівництва житлових і громадських об'єктів) – калорифери, двофазний тариф, теплові насоси тощо.

Висновки.

1. *Диференційна концепція розвитку системи розселення* повинна передбачати підтримку малих міст і селищ, розвиток розселення шляхом розосередження. У сьогоденних умовах децентралізація, вичерпність і нищення потенціалу обумовлюють надскладні проблеми у зруйнованих великих містах, на вирішення яких потрібні непомірні витрати.

2. *Територіальна (земельна) програма децентралізації* передбачає визначення й інвентаризацію землі на загальнонаціональні потреби й цілі (будівництво автобанів, великих промислових об'єктів, логістичних центрів тощо); уникнення торгівлі землею в часі війни та на етапі відновлення зруйнованої інфраструктури для зменшення рівня ускладнень при вирішенні питань відбудови й розвитку сільськогосподарської діяльності.

3. *Енерго- й ресурсозабезпечення має проникнути в усі сфери діяльності*— форм житла і забудови соціального житла; ширшого використання можливостей панельного будівництва для потреб малоповерхової забудови, інженерної інфраструктури.

4. *Диференціювання ризиків та перевірка ефективності наявних стратегій* — розроблено величезну кількість стратегій розвитку територіальних систем різного ієрархічного рівня, але відсутні будь-які звіти щодо їх виконання. Низька якість документів компрометує важливість і доцільність розробки містобудівної документації.

5. *Диференціація територіальних громад* не лише за критерієм «війни» (постраждалих від війни, розташованих в зоні бойових дій; тих, які приймають переселенців), а й за всією множиною просторових характеристик та виділення

відповідних «таксонів» із відмінними підходами до їх просторової реорганізації і розвитку.

Використана література

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980 рр.): [в 11-ти тт.] / за ред. І.К. Білодід. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 2, с. 289. URL: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija>
2. Габрель М.М. Критерії та методи оцінки стану метрополійного простору. – В кн.: Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : моногр. / [Мельник М.І., Синютка О.М., Щеглюк С.Д. та ін. ; за ред. М. І. Мельника]; НАН України. ДУ Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього. – Львів, 2016. – С. 61–76.
3. Габрель М. Просторова організація містобудівних систем.– К.: А.С.С, 2004. –400 с.
4. Гелл Й. Міста для людей : [пер. з англ. О. Любарської]. – К.: Основи, 2018. – 304 с.
5. Дьомін М.М. Деякі припущення щодо методики початкового етапу формування територіальних громад як групових систем локального рівня / Дьомін М.М., Яценко В.О., Короткова Т.М. // Містобудування та територіальне планування. – К.: КНУБА, 2022. – Вип. 79. – С. 13–26.
6. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. – Тернопіль: Екон. думка, 2005. – 124 с.
7. Лернер Ж. Акупунктура міста / [пер.: К. Скальська]. – Львів: Вид-во Старого Лева, 2016. – 160 с.
8. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін / [за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої]. – К.: Фенікс, 2017. – 438 с.
9. Флорида Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними / [пер.: І.Бондаренко]. – К.: Наш Формат, 2019. – 320 с.
10. Badura-Madej W. Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych. –KraKów : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999. – 210 p.
11. Bernler G. Psychosoziale Arbeit: Einepraktische Theorie / Gunnar Bernler, Lisbeth Johnsson. – German: Beltz, 1997. – 232 p.
12. Brammer L. The Helping Relationship: Process und Skills. – Allyn and Bacon, 1999. – 198 p.
13. Caplan G. Perspectives on primary prevention / G. Caplan, H. Grunebaum // Archives of General Psychiatry. – 1967. – Vol. 17. – Pp. 331–346.
14. Darling, R. W. R. Differential forms and connections. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994. – 268 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805110>
15. Gilliland E. Crisis intervention strategies / Burl E. Gilliland, Richard K. James. – Pacific Grove, Calif. : Brooks/Cole Pub. Co., 1993. – 622 p.

16. *Harvey D. Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution.* – London, New York : Verso, 2012. URL: http://abahlali.org/files/Harvey_Rebel_cities.pdf
17. Lynch K. *A Theory of Good City Form.* – Cambridge MA: The MIT Press, 1981. – 514 p.
18. Mao W. The role of social determinants in mental health and resilience after disasters: Implications for public health policy and practice / Wanying Mao, Vincent I.O., Agyapong // *Frontiers in Public Health.* – 2021. URL: frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.658528/full
19. Parsons T. *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives.* Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1966. – 134 p. URL: <https://archive.org/details/societiesevoluti00pars/page/n7/mode/2up>
20. Pumain D. An evolutionary theory of urban systems // HAL Id: hal-03118244. – 2021. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-03118244>
21. Shah S. Big Data Analysis in Urban Planning / Shah S., Modi P., Shah H. // *International Journal of Engineering Research & Technology*–2019. – 2019. – Vol. 8. – Pp. 355–359.
22. *Theories of Urban Form* / D. Kiss and S. Kret (ed.). – Zurich: Professorship Kees Christiaanse, Department of Architecture, Network City Landscape, 2016. URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-a-010598788>
23. *The Routledge Handbook of Planning Research Methods* / [Silva E.A., Healey P., Harris N., Broeck P. (ed.)]. – New York and London, 2016. – 572 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Routledge-Handbook-of-Planning-Research-Methods/Silva-Healey-Harris-Van-den-Broeck/p/book/9781138216570>

Dr. Tech. Sciences, professor **Mykola Habrel**,
Lviv Polytechnic National University
PhD **Mykhailo Habrel**,
University of King Danylo, Ivano-Frankivsk

DIFFERENTIAL URBANISM AS A CONCEPT OF RESTORATION, REORGANIZATION AND DEVELOPMENT OF SUSTAINABILITY OF SPACE UKRAINE

The realities of today require changes and development of urban methodology, systematic rethinking of the fundamental categories of urbanism and urban planning. The multiplicity of goals (operational, strategic, tactical, regulatory, long-term planning) of urban planning activities and the probability of tasks (uncertainty and instability of conditions and means) determine the need for multicriteriality of analysis, justification and evaluation of urban planning decisions. The authors elaborated on the categories of differentiation in urbanism. Differential urbanism envisages the return of a significantly higher role to small and medium-sized cities in the

space of Ukraine and is aimed at increasing the viability of the country's spatial system, will contribute to the equalization of living conditions for various forms of settlement.

To build a model of differential urbanism, a model of a five-dimensional urban planning space was used, which includes the dimensions "man - functions - conditions - geometry - time" and covers: 1) consideration of the urbanized system as a whole; 2) based on the fundamental and objective laws of integration (concentration) - differentiation (deconcentration); 3) research and consideration of the specifics of processes in urbanized systems; 4) focus on practical tasks of spatial planning and urban planning; 5) disclosure of relationships between spatial characteristics. The model is presented in the form of a multidimensional matrix (its dimension is determined by the number of elements, and the number of cells corresponds to the number of paired connections) and aims to harmonize spatial characteristics both within the system and with the supersystem. Increasing the sustainability of systems is accompanied by consideration of the entire array of characteristics of space and interactions of all dimensions. The integral criterion for evaluating urbanized systems is defined as advantageous or disadvantageous spatial forms, as well as the properties of space - functionality, energy, uniqueness, dynamism, interconnectedness and unevenness of processes, comfort, efficiency, environmental friendliness, flexibility, reliability, which are combined by us into an integral system viability criterion.

The characteristics of the spatial system of Ukraine are presented, its features are highlighted, and spatial "shifts" and destruction as a result of the Ukrainian-Russian war are also determined. The requirements, methods, and practical recommendations for reconstruction, reorganization, and increasing the viability of the space of post-war Ukraine based on the provisions of differential urbanism are substantiated. The criteria for evaluating solutions are: the usefulness of the proposal, cost-effectiveness, safety for people and the environment, and the duration of implementation. The need to lay down systemic decisions (strategies for nature protection, formation of the natural framework of the state, selection of regimes of nature protection territories, etc.) was confirmed and the special role of territorial communities was highlighted, which will avoid conflict situations and ensure the development of the state along the path of increasing sustainability.

Keywords: differential urbanism; concentration; sustainability of the system; spatial "shifts"; multidimensionality of space.

REFERENCES

1. Akademychnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980 rr.): [v 11-ty tt.] / za red. I.K. Bilodid. – K.: Nauk. dumka, 1971. – T. 2, s. 289. URL: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija>. {in Ukrainian}.

2. Habrel M.M. Kryterii ta metody otsinky stanu metropoliinoho prostoru. – V kn.: Metropoliini funktsii velykykh mist Ukrainy: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsii : monohr. / [Melnyk M.I., Syniutka O.M., Shchegliuk S.D. ta in. ; za red. M. I. Melnyka]; NAN Ukrainy. DU Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho. – Lviv, 2016. – S. 61–76. {in Ukrainian}.
3. Habrel M. Prostorova orhanizatsiia mistobudivnykh system.– K.: A.S.S, 2004. –400 s. {in Ukrainian}.
4. Hell Y. Mista dlia liudei : [per. z anhl. O. Liubarskoi]. – K.: Osnovy, 2018. – 304 s. {in Ukrainian}.
5. Domin M.M. Deiaki prypushchennia shchodo metodyky pochatkovoho etapu formuvannia terytorialnykh hromad yak hrupovykh system lokalnoho rivnia / Domin M.M., Yatsenko V.O., Korotkova T.M. // Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. – K.: KNUBA, 2022. – Vyp. 79. – S. 13–26. {in Ukrainian}.
6. Kustovska O.V. Metodolohiia systemnoho pidkходу ta naukovykh doslidzhen: kurs lektsii. – Ternopil: Ekon. dumka, 2005. – 124 s. {in Ukrainian}.
7. Lerner Zh. Akupunktura mista / [per.: K. Skalska]. – Lviv: Vyd-vo Staroho Leva, 2016. – 160 s. {in Ukrainian}.
8. Urbanistychna Ukraina: v epitsentri prostorovykh zmin / [za red. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi]. – K.: Feniks, 2017. – 438 s. {in Ukrainian}.
9. Floryda P. Kpyza upbanizmu. Chomu mieta pobliat nac neshchacnymy / [per.: I.Bondarenko]. – K.: Nash Format, 2019. – 320 s. {in Ukrainian}.
10. Badura-Madej W. Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracownikow socyjnych. –Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999. – 210 r. {in Polish}.
11. Bernler G. Psychosoziale Arbeit: Einepraktische Theorie / Gunnar Bernler, Lisbeth Johnsson. – German: Beltz, 1997. – 232 r. {in Duetsch}.
12. Brammer L. The Helping Relationship: Process und Skills. – Allyn and Bacon, 1999. – 198 p. {in English}.
13. Caplan G. Perspectives on primary prevention / G. Caplan, N. Grunebaum // Archives of General Psychiatry. – 1967. – Vol. 17. – Rp. 331–346. {in English}.
14. Darling, R. W. R. Differential forms and connections. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994. – 268 r. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805110>. {in English}.
15. Gilliland E. Crisis intervention strategies / Burl E. Gilliland, Richard K. James. – Pacific Grove, Calif. : Brooks/Cole Pub. Co., 1993. – 622 r. {in English}.

16. Harvey D. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. – London, New York : Verso, 2012. URL: http://abahlali.org/files/Harvey_Rebel_cities.pdf. {in English}.
17. Lynch K. *A Theory of Good City Form*. – Cambridge MA: The MIT Press, 1981. – 514 p. {in English}.
18. Mao W. The role of social determinants in mental health and resilience after disasters: Implications for public health policy and practice / Wanying Mao, Vincent I O Agyapong // *Frontiers in Public Health*. – 2021. URL: frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.658528/full. {in English}.
19. Parsons T. *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1966. – 134 p. URL: <https://archive.org/details/societiesevoluti00pars/page/n7/mode/2ur>. {in English}.
20. Pumain D. An evolutionary theory of urban systems // HAL Id: hal-03118244. – 2021. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-03118244>. {in English}.
21. Shah S. Big Data Analysis in Urban Planning / Shah S., Modi P., Shah H. // *International Journal of Engineering Research & Technology*–2019. – 2019. – Vol. 8. – Pp. 355–359. {in English}.
22. *Theories of Urban Form* / D. Kiss and S. Kret (ed.). – Zurich: Professorship Kees Christiaanse, Department of Architecture, Network City Landscape, 2016. URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-a-010598788>. {in English}.
23. *The Routledge Handbook of Planning Research Methods* / [Silva E.A., Healey P., Harris N., Broeck P. (ed.)]. – New York and London, 2016. – 572 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Routledge-Handbook-of-Planning-Research-Methods/Silva-Healey-Harris-Van-den-Broeck/p/book/9781138216570>. {in English}.